

Nd.

339. Framhaldsnefndarálit

[95. mál]

um frv. til erfðalaga.

Frá allsherjarnefnd.

Frumvarp þetta, sem samþykkt var óbreytt í Ed., var til 1. umræðu í Nd. 8. febr. s. l., og var því þá vísað til 2. umr. og allsherjarnefndar. Á fundi sínum 9. s. m. mælti nefndin einróma með, að frumvarpið yrði samþykkt óbreytt.

Þegar frumvarpið kom til 2. umræðu í Nd. 13. febr. s. l., gat frsm. (Jón Pálma-son) þess, að nefndinni hefði horizt erindi frá Kvenréttindafélagi Íslands, þar sem bent var á nokkur atriði í frv., aðallega viðkomandi setu í óskiptu búi, sem félagið taldi æskilegt að breytt yrði og sett frekari ákvæði um. Af þessum sökum var umræðu um frv. frestað, með því að allsherjarnefnd taldi eðlilegt, að þetta erindi yrði athugað nánar. Var það síðan sent dómsmálaráðuneytinu til athugunar með bréfi, dags. 13. febr. s. l.

Fyrir ráðuneytinu lágu þá einnig breytingartillögur við frumv. frá Gísla Jóns-yni, sem nú hafa verið lagðar fram á Alþingi á þskj. 334. Breytingartillögur þessar mundu, ef samþykktar yrðu, valda allmikilli röskun á ákvæðum frumv., aðallega varðandi erfðarétt niðja barna arfleifanda, ef maka er ekki til að dreifa, erfðarétt sambúðarfólks hvors eftir annað o. fl.

Erindi Kvenréttindafélags Íslands, sem prentað er sem fylgiskjal I. með nefndar-álitu þessu, svo og breytingartillögur Gísla Jónssonar sendi dómsmálaráðuneytið síðan erfðalaganefnd, dr. Þórði Eyjólfssyni og Ármanni Snævarr háskólarektor, til umsagnar. Er álitgerð þeirra um erindi Kvenréttindafélags Íslands og breytingar-
tillögur Gísla Jónssonar prentuð sem fylgiskjal II. með nefndarálitinu.

Á fundi sínum 2. þ. m. ræddi nefndin aftur frumvarpið sjálft, erindi Kvenrétt-
indafélags Íslands, breytingartillögur Gísla Jónssonar og álitgerð erfðalaganefndar.

Að athuguðum þessum gögnum og með skírskotun til þeirra raka sem færð eru fram í nefndri álitserð þeirra dr. Þórðar Eyjólfssonar og Ármanns Snævars háskólarektors, telur nefndin ekki ástæðu til að leggja til, að breytingar verði gerðar á frumvarpinu, og leggur því enn til, að það verði samþykkt óbreytt.

Einn nefndarmanna (GJóh) áskilur sér þó rétt til að flytja eða fylgja breytingartillögum, sem fram kunna að koma við frumvarpið.

Alþingi, 2. marz 1962.

Einar Ingimundarson, Sigurður Ingimundarson, Björn Fr. Björnsson.
form., frsm. fundaskr.

Alfreð Gíslason. Gunnar Jóhannsson.

Fylgiskjal I.

Erindi Kvenréttindafélags Íslands.

Þar sem seta í óskiptu búi er oftár hlutskipti kvenna en karla, hefur Kvenréttindafélag Íslands kynnt sér hið nýja frumvarp til erfðalaga, sem lagt var fyrir Alþingi á 81. löggjafarþingi, 1960—1961.

Félagið leyfir sér að benda Alþingi á þau atriði, sem það telur að bæta þurfi um frekar en frumvarpið gerir ráð fyrir.

Deilur og ýmiss konar óánægjuefni, sem erfðamál valda, eiga í mjög mörgum tilfellum rót sína að rekja til þess, að langlífari makinn situr eða hefur setið í óskiptu búi.

Fæst af þessum deilumálum koma fyrir dómstólana, en þau eru engu að síður orsök fjandskapar og jafnvel haturs milli náinna ættingja.

Kvenréttindafélag Íslands telur, að fækka megi erfðadeilum að mun með ákveðnari lagaákvæðum og framkvæmd á meðferð dánarbús við fráfall skammlífari makans.

Kvenréttindafélag Íslands telur, að megingallinn á setu í óskiptu búi sé sá, að *búið er óskipt*, þ. e. a. s. að búið er *hvorki metið né gert upp* við fráfall maka.

Þótt maki fái leyfi til að hafa *umráðarétt* yfir erfðahlut barna sinna og stjúpbarna vegna afkomumöguleika fjölskyldunnar eftir fráfall maka, er síður en svo ástæða til, að búið sé óskipt reikningslega.

Virðist mega leysa þetta vandkvæði með þeirri einföldu aðferð, að búið verði talið 100 til höfuðstóls og hluti hvers einstaks erfingja þá talinn í hundradshluta.

Með þessu móti helzt hlutfallið við gildandi krónutölu, þegar búið er gert upp og þegar svarað er út úr búinu.

Á aðra leið má og benda, með tilliti til þess, að arður og aflafé rennur í óskiptu bú, þá hallar á makann við endanlegt uppgjör. Sú leið mundi vera heppileg, ef dánarbúið á fasteign eða einhvern rekstur í bæ eða sveit, en það er að stofna sameignarfélag um dánarbúið og gera það sérstakan skattaðila.

Löggjafinn þarf að setja föst ákvæði um mat og uppgjör bús, t. d. um það, hve lengi má dragast að sækja um búsetu og hvenær *innköllun skulda* svo og uppgjöri skuli vera lokið.

Nauðsynlegt er, að ákvæði séu um, að tekju- og gjaldareikningar séu gerðir árlega fyrir dánarbúið. Liggur þá jafnan ljóst fyrir um efnahag búsins. Aðilar, sem hlut eiga að máli, hafi greiðan aðgang að uppgjörinu eða fái afrit af því.

Þetta gæti komið í veg fyrir, að eitt systkini taki smátt og smátt eignarrétt að meira eða minna leyti yfir dánarbúinu, sem það hefur fyrir hönd foreldris síns forstjórástöðu yfir.

Ög á hinn bóginn kemur árlegt uppgjör búsins (afrit af skattskýrslu getur sennilega nægt, þegar um lítil bú er að ræða) í veg fyrir ýmiss konar ástæðulausa tortryggni og grunsemdir.

Hreinir reikningar eru áreiðanlega vænlegasta leiðin til þess að komast hjá erfðadeilum.

Kvenréttindafélag Íslands telur ósanngjarnt, að allt aflafé eigi að renna í óskipt bú, ekki sízt nú, þegar skv. frumvarpinu má krefjast greiðslu á erfðahlut með eins árs fyrirvara.

Vitanlega er eðlilegt, að arður af fyrirtæki renni til búsins, en allt öðru máli gegnir um launatekjur, eftirlaun, ellilaun, bótafé og annað, sem maki fær sem einstaklingur.

Það getur ekki verið sanngjarnt, að maki, sem hefur sparað og lagt fyrir af launum sínum, þurfi að láta sparifé sitt ganga til skipta, kannske eftir mörg ár, t. d. til stjúpbarna sinna, eins og það væri arfleifð hins látna foreldris, ef hin raunverulega arfleifð hefur ekki rýrnað.

Með hliðsjón af þessu ákvæði 10. greinar, að aflafé eigi að renna í búið, svo og ákvæðum 15. greinar, sem m. a. ræðir um ógildingu á gjöfum maka, verður orðalag 11. greinar að teljast mjög villandi.

Ef maki hyggur á hjúskap að nýju, geta skapazt vandamál, enda þótt stjúpbörnum sé ekki til að dreifa. Í stað þess að svara út erfðahlutum velur maki þá leið að taka upp óvígða sambúð.

Sé það karlmaður, sem í búinu situr, verður sambúðarkona hans réttlítil gagnvart lögum. Hún á ekki erfðarétt eftir sambúðarmann sinn, og við sambúðarslit er hún einnig réttlítil gagnvart eignum heimilisins. Kröfuréttur til ráðskonulauna er mjög óheppileg lausn. Börn í þessari sambúð eru óskilgetin. Fjöldi óskilgetinna barna á Íslandi er þjóðfélagsvandamál.

Í stuttu máli eru ábendingar þær, sem Kvenréttindafélag Íslands leyfir sér að beina til Alþingis vegna II. kafla frumvarpsins til erfðalaga, á þessa leið:

9. grein: Í sambandi við 9. grein er sérstaklega ákveðnari ákvæða þörf, t. d.:

- a) að sérhvert dánarbú — lítið jafnt sem stórt — komi fyrir skiptaráðanda, hvort sem búseta er leyfð eða erfðahlutum svarað út og hvort sem opinber skipti fara fram eða einkaskipti;
- b) að skiptaráðandi sjái um eða fyrirskipi *mat og uppgjör* á dánarbúi, þegar hann hefur kannað skilyrði fyrir búsetu; skipaður sé skiptaforstjóri, jafnt þótt einkaskipti séu;
- c) að sett séu ákveðin tímatakörk — bæði vegna umsóknar um setu í búi og lok uppgjörs;
- d) að tryggt sé, að innköllun skulda sé lokið, áður en bú er gert upp eða skipti fara fram;
- e) að skipaður sé óvilhallur lögráðamaður fyrir stjúpbörn, ekki aðeins meðan á skiptum og uppgjöri stendur, heldur og áfram, þar til þau verða fjárráða. Sama sé vegna barna þeirra foreldra, sem ekki verður treyst til að fara skynsamlega með hlut barna sinna. (Virðist annaðhvort vanta lagaákvæði um þetta atriði eða framkvæmd laga er ábótavant).

10. grein: Ákveðinn greinarmun þarf að gera á arði af búi og persónulegu aflafé. Persónulegu aflafé sé haldið utan við dánarbúið.

11. grein: Í staðinn fyrir orðið „eignarráð“ verði sett annað orð eða nánari skýring.

12. grein: Skytt verði að innkalla skuldir, áður en búið er gert upp.

14. grein: Í sambandi við 2. málsgrein þyrfti að finna leið til þess, að maki þurfi ekki skilyrðislaust að svara út erfðahlutum, þótt erfingi krefjist þess með eins árs fyrirvara. Þinglesning á eignarhlut erfingja í fasteign á nafn erfingja gæti komið í stað útborgunar, og væri erfingja leyfilegt að selja öðrum erfingja sinn hlut.

Þetta gæti hlíft maka við því að þurfa að hrekjast úr húsi sínu eða íbúð vegna kröfu erfingja.

Vegna þess, hve fólki er yfirleitt ókunnugt um lögin, sem gilda um setu í óskiptu búi, væri mjög nauðsynlegt að setja reglugerðarákvæði um það, að skiptaráðanda væri skylt að gera maka, sem hefur í hyggju að sækja um setu í dánar-

búi, grein fyrir réttindum, skyldum og öðru, sem slíkri búsetu er samfara. T. d. mætti gefa út smábækling, sem gefur allar upplýsingar um þessi mál.

Að frumvarpinu óbreyttu þyrfti m. a. að benda á:

1. að skipti verða að fara fram:
 - a) ef maki gengur í hjúskap að nýju,
 - b) ef maki gætir eigi búsins sem honum ber,
 - c) ef erfingjar krefjast skipta með eins árs fyrirvara;
2. að skipti og útborgun á erfðahlutum miðast við búið, eins og það er, þá er skipti fara fram, en ekki eins og það var, þegar *arfleifandi* féll frá;
3. að allt aflafé, starfslaun og annað einkafé, jafnt og arður af búinu sjálfu, skal renna til óskipta búsins og koma til skipta, þegar skipta verður krafizt eða maki sjálfur óskar þess;
4. að greiða verður skatta og skyldur af búinu, svo sem eins manns eign væri.

Þá er og nauðsynlegt, að maki fái upplýsingar um, að hve miklu leyti hann hefur *eignarráð* yfir eignum hins óskipta bús með hliðsjón af ákvæðum 15. greinar (og 10. gr. um aflafé), svo að hann geti gert sér nokkra grein fyrir því, hvernig hann á að haga fjárstjórn sinni, þannig að hann verði ekki sakaður um að vanrækja framfærsluskyldu sína gagnvart erfingjum eða rýra efni búsins óeðlilega.

Einkum er nauðsynlegt, ef maki hefur stjúpbörn á framfæri, að hann eigi kost á upplýsingum um öll þessi atriði. Eða ef maki er svo ungur, að líklegt má telja, að hann kunni að stofna til hjúskapar að nýju.

Í sambandi við aðra kafla frumvarpsins leyfir Kvenréttindafélag Íslands sér að benda á nokkur atriði:

I. kafli: Í 5. grein eru ákvæði um gagnkvæm erfðatengsl milli kjörforeldra og kjörbarna og jafnframt niðurfellingu lögerfðatengsla kjörbarna við ættingja sína. Hér er trúlega rétt að farið að gera aðstöðu kjörbarns sem líkasta því, að væri það kynbarn ættleiðenda.

En með hliðsjón af þessu vill Kvenréttindafélag Íslands benda á, að eðlilegt og sjálfsgagt væri, að um leið yrði felld úr ættleiðingarlögum 19. greinin, en hún hljóðar svo: „*Ef kjörforeldri og kjörbarn eigast, fellur ættleiðing niður.*“

V. kafli: Í V. kafla frumvarpsins eru ýmis ákvæði um fyrirframgreiddan arf, sem samið er um. En þar vantar ákvæði um, að taka megí tillit til mismunandi kostnaðar við uppeldi barna, svo sem greiðslna vegna langs náms, eða ef t. d. eitt barnanna á eftir að fá alla skólamenntun við fráfall foreldris, en hin hafa þegar lokið námi.

Æskilegt væri, að einhvers staðar væru sett ákvæði um, að taka megí tillit til þess, ef eitt eða fleiri systkina hafa haft fjárhagslega byrði og fyrirhöfn af foreldrum sínum, t. d. vegna veikinda þeirra eða ellihrumleika. Sanngjarna greiðslu miðað við aðstæður mætti reikna, áður en skipti fara fram.

Fylgiskjal II.

Álitsgerð erfðalaganefndar.

A. Athugasemdir Kvenréttindafélags Íslands.

Þær lúta flestar að ákvæðum frv. um setu í óskiptu búi. Er uppistaðan í þessum ábendingum sú, að kanna beri frá upphafi tryggilegar en fyrir er mælt í 9. gr. frv., hverjar eignir og skuldir búsins séu, m. a. með því að skiptaráðandi fjalli ávallt um búið í upphafi, að því er virðist eftir reglum um opinber bússkipti, og skylt sé að birta innköllun til skuldheimtumanna hins látna, en samkv. 12. gr. frv. er þetta heimilt, en ekki skylt.

Flestar þessar ábendingar varða fremur skiptalög en erfðalög, og margar þeirra lúta að framkvæmd skipta, sem ekki er þörf á að lögfesta reglur um og a. m. k. eiga ekki heima í erfðalögum. Ein ábending er um breytingu á 19. gr.

ættleiðingarlagu, og er væntanlega ekki ætlunin að breyta því ákvæði með frv. til erðalaga. Virðist okkur þessar ábendingar ekki fela í sér tillögur, sem til bóta séu á frv., en sumar þeirra eru þess virði, að þeim sé gaumur gefinn við endurskoðun á skiptalögum, sem væntanlega þarf að efna til á næstunni.

Athugasemdir við V. kafla hafa ekki við rök að styðjast. Ástæðan til þess, að þeir samningar eru leyfðir, sem þar greinir, er m. a. sú, að foreldri kann að kosta meiru til náms eins barns en annars.

B. Breytingartillögur Gísla Jónssonar.

1. *Við 1. gr.* Þær eru til samræmis við breytingartillögur við 2. gr. og afleiðing af þeim.

2. *Við 2. gr.* Þegar skal á það bent, að frv. til erðalaga er árangur af norrænni samvinnu á þessu sviði, og verður að telja það miður, ef ákvæðum þessum er breytt til muna, svo að það samræmi raskist, sem nú hefur náðst a. m. k. að nokkru eftir margar ráðstefnur, er sótt hafa sérfræðingar í erfðarétti hvaðanæva af Norðurlöndum, þ. á m. Íslandi.

Í 1. málsg. breytingartillögunnar er m. a. svo fyrir mælt, að ef maka er ekki til að dreifa, taki börn allan arf, en samkv. 2. gr. 1. málsg. segir, að „börn og aðrir niðjar“ taki allan arf, þegar svo hagar til. Við teljum þessa þrengingu alls ekki til bóta og leggjum eindregið til, að henni sé hafnað, enda eru lögerfðareglur hvergi svo þröngar á Norðurlöndum sem hér er lagt til.

Í 2. málsg. er rétt jöfnum höndum um lögur eftir I. og II. erfð. og verður ákvæðið óskýrt af þeirri ástæðu. Samkv. 3. gr. frv. er lagt til í samræmi við þá tilhögun, sem fyrirhuguð er í Danmörku, að eftirlifandi maki taki allan arf, þegar hvorki er til að dreifa börnum hins látna né öðrum niðjum og foreldrar hans eru ekki heldur á lífi. Í greindri breytingartillögu er lagt til, eftir því sem við skiljum tillöguna, að þegar niðjum hins látna sé ekki til að dreifa, en maki er á lífi, skulu $\frac{2}{3}$ hlutar renna til maka, en $\frac{1}{3}$ til foreldra. Ef annað foreldra er látið, skal sá arfshluti, sem því hefði borið, renna til hins foreldris, en ef bæði foreldra eru látin, þá taka föður- og móðurforeldrar sinn helming arfs hvort. Ef afa eða ömmu hins látna er ekki til að dreifa, rennur arfur allur til eftirlifandi maka.

Samkvæmt þessu er tilhögun frv. að verulegum mun hagstæðari eftirlifandi maka en breytingartillagan. Vakin skal athygli á athugasemdum í grg. við 3. gr. frv., þar sem frá því er skýrt, að ákvæði hinna norrænu frumvarpanna verði væntanlega röttækari en íslenska frumvarpsins, með því að fyrirhugað er í þeim að kveða svo á, að eftirlifandi maki taki allan arf, þegar hinn látni á enga niðja á lífi, þ. e. girði þá með öllu fyrir erfðarétt foreldra. Að öðru leyti vísast einnig til athugasemda við 3. gr. frv. að því er varðar röksemdir um tilhögun þá, er felst í greindu ákvæði frv.

Í 3. málsg. breytingartillagna við 2. gr. frv. er lagt til, að karl og kona, sem búið hafa saman í 3 ár eða lengur og eiga saman niðja og eru samvistum, er annað deyr, hafi sama erfðarétt hvort eftir annað sem gift væru. Við þekkjum ekki til þess, að hliðstætt ákvæði sé í erfðalögum nágrannaríkja okkar, og vissulega væri það einsdæmi í erfðarétti Norðurlandarákja. Verður að vara við þeirri stefnu að halda öllu lengra á þeirri braut en þegar er orðið í íslenskri löggjöf að leggja að líku réttindi sambúðarfólks og hjóna, ekki sízt meðan gagnkvæmar skyldur slíks fólks og skyldur þess gagnvart almannavaldi eru ekki jafnríkar og hjóna.

3. *Við 3. gr.* Breytingartillagan gerir ráð fyrir, að afi og amma arfleifanda gangi fyrir systkinum hins látna andstætt því, sem frv. kveður á um, og enn fremur að arfur gangi ekki lengra í ætt foreldra en til barna þeirra (systkina hins látna), þar sem frv. gerir ráð fyrir, að sá liður gangi óheft til arfs í samræmi við það samkomulag, sem náðist í norrænu samvinnunefndunum. Það er vita-

skuld álitamál, hvernig skipa eigi þessum málum, en æskilegt er, að samræmdri löggjöf sé komið á í þessum efnum hvarvetna á Norðurlöndum.

4. *Við 4. gr.* Ákvæði 1. málsg. breytingartillögunnar er ekki skýrt, og víkjum við því ekki frekar að efni þess.

Í 2. málsg. segir, að arfur, sem tæmist samkvæmt erfðaskrá eða gjafabréfum, falli undir III. erfð. Fyrirsögn I. kafla er „um lögarf“, og á þetta ákvæði því þegar af þeirri ástæðu ekki hér heima.